

Україна в 1906 році.

(Місце 1906 року в історії громадського життя на Україні. Визвольний рух кінця 1905 року і його «ліквідація». Здобутки визвольного руху для українців. Українська преса. Українське Євангеліє. «Проповідь». Вибори до Думи. Український парламентський клуб. Справа українських кафедр у Київському університеті. Дозвіл української мови по тімназіях. Українська мова в народній школі. Вибори до другої Думи і українські партії. Ювилей В. Антоновича і Б. Гринченка. Справа памятника Шевченкові. Зміна в українській пресі з кінцем 1906 р. Початок тіснішого духовного единання Галичини з Україною).

1906 рік в історії громадського життя на Україні займає зовсім виключне, сказати б, епохальне місце. І не тому, що в цім році склалися такі події, які повернули б колесо історії в той чи інший бік, які б вивели наш народ з його дотеперішнього становища шляхом ґрунтовних політичних та соціально-економічних змін, розкривши перед ним ширші горизонти вільного громадського життя; ні, поворотний момент належить більше останнім місяцям попереднього року, коли загальний всеросійський рух, хвилі якого докотились до широких українських степів, глибоко зворухнув всі верстви українського народу, до самого його «дна». На зверхній вигляд, 1906 рік на Україні, як і по всій Росії, був поки що ліквідацією всіх подій кінця 1905 року, ліквідацією, яка вилилась в формі реакції. Для історика культурного розвитку України являються безмірно важними

объяви того внутрішнього процесу «учета» старого ладу й пе-реходу до нових форм думання, звичок, світогляду, а в де-якій мірі й самого життя, який не переривався весь час і відбував свою невпинну еволюцію, яка мусить продовжитись ще чи один рік, аж поки не уб'є в душі сучасників усі переживання старого світогляду й не виведе на громадську сцену нове покоління, виховане під впливом нових вражінь, чуже старим, спорохнілим традиціям. Для того історику незвичайно цікаво простежити, як зоріентувались в нових обставинах круги свідомої, української інтелігенції, що в часи найгіршого утису леліяли й переховували ідею національної української самобутності й вільного національного розвитку; цікаво зазначити, як скористалося українське громадянство новими обставинами політичного життя для того, щоб поширити свої ідеї в народні маси й перевести свої постулати в життя; цікаво оглянутись, який з рештою був культурно-політичний «доробок» українського народу, по цілім році запроводження основ «констітуційного» ладу.

Коли брати объяви життя минулого року з чисто формального боку, то безперечно найвидатнішим фактом цього життя за уесь рік буде Державна Дума, вибори до неї, її сесія й роспущення. Обект надій, глибокої віри й прихильності, з одного боку, і страху й ненависті—з другого, вона як в фокусі злутила по біля себе всю увагу народів Держави й заняла пайперше становище в ряді зъявниць 1906 року, поруч з яким бліднуть всі інші зъявниці й події. Про значіння її спеціально для України поговоримо піжче, а тепер постараємося пригадати ті обставини, серед яких Україна вступила в 1906 рік.

Україна в останніх місяцях 1905 року стала аrenoю цілого ряду грізних катастроф, які, з одного боку, були звернуті проти визвольного руху, в формі єврейських та інтелігентських погромів, з другого ж, як раз були объявиами або наслідками того руху; ми маємо на увазі політичні повстання по більших центрах, як от у Харкові, Одесі, в Донецькій окрузі та в цілому ряді селянських розrухів, що приймали здебільшого форму дикої жакерії, з руйнуванням індустріальних економій, нищенням худоби й т. ін.

Де тільки був вплив дійсних поступових політичних партій з їх закликом до організації, до планомірної боротьби за свої інтереси, там розрухи не мали характеру руїнного вандалізму, але роботі цих партій не давалося проявити себе через те, що швидко наступив час побільшеної охорони та воєнного стану, на якому опинилася трохи не вся територія України з початком 1906 року. Лехко собі уявити, як могло відбуватись в таких умовах громадянське життя, як можна було провадити культурні заходи, як почувала себе преса, яка тільки що вирвалася з цензурних пут і замість давньої «езоповської» мови заговорила вільним, одвертим словом.

Особливі рецесії поспівались на організації т.зв. «селянської спілки», яка почала робити значні успіхи в масах сільської людності на Україні, одночасно із зростом громадської свідомості. «Октябрська революція,—говорить публіцист з «Укр. В.»,—і маніфест про свободи значно розворушили селянські маси. Вибухи радості й шумні мітінги революційно-настроєних елементів городської людності здавались зночатку селянам і міщанам чимсь незрозумілим. Але потім ідеї свободи й протеста проти гніту й безправства почали доходити й на села. Сільська інтелігенція, чутлива й жадібна живого діла, з жаром принялась, як висловлювались селяне, за «пояснення маніфесту», і скоро многолюдні селянські зіbrання стали звичайним зъявищем сільського життя в богатих місцях України. І тут земські губернії, що мали значний контингент ідейних і чесних робітників в особі т.зв. третього елементу, йшли попереду неземських. Одночасно почалися зіbrання і в малих повітових городах, куди сходились не тільки місцеві люди, але й селяне з околиць, що приїздили часом за десятки верст. В Чигирині, Черкасах, Ушиці, Літині, Переяславі, Сумах, Лохвиці, Прилуках і в десятку інших глухих повітових кутків, залинуали сміливі промови про землю та волю. В Прилуках, наприклад, де зіbrання відбувалися особливо вдатно, ще вночі перед неділею вся площа вкривалась возами дядьків, що приїздили з сіл та хуторів на зіbrання. Ранішній поїзд привозив ще сотні слухачів. Жадне помешкання не могло

вмістити всіх тих, що бажали слухати. Ісправник, бачучи тисячну юрбу, мусів дозволити збори під голим небом. І до пізньої ночі з ганку лунали перед юрбою гарячі, палкі промови... Ідея необхідності організації для далішої участі в політичнім життю краю досить швидко захопила село, і де тільки траплялись здатні люди і укладались щасливі обставини, там селянська спілка мала надзвичайний поспіх, як наприклад, у Лохвицькому та Сумському повітах. Мало не кожне село в цих повітах мало свій виборчий комітет, регулярно відбувались зібрания, доволі часто влаштовувались волосні й межі-волосні зїзди селянських комітетів при участі вчителів, земських служащих і навіть членів управи (в Лохвицькому повіті). Де-які повітові земства почали робити, при участі виборних од усіх сіл повіту, аграрні наради, на яких обмірковувано аграрну справу і заходи для її розвязання¹⁾. Особливий інтерес і значення для розвитку національно-політичної свідомості українських сільських мас мала організація «Української селянської спілки», організація якої зародилася на Полтавщині і незабаром поширила свій вплив і на інші українські губернії. Організація ця, яка змагалась перетворитись в партію і мала навіть свої органи («Хлібороб» і «Запоріжжя»), розповсюдила величезну масу відозв і готовила український селянський зїзд у Києві, призначений на 5 січня, але адміністрація не дозволила зїзду, і скоро головніших діячів спілки уряд почав переслідувати. Під впливом агітації «селянської спілки» селяни складали на своїх сходах дуже інтересні постанови—«приговори», в яких поруч із загальними економічними й політичними постулатами виступають й постулати національного характеру, а подекуди й вимога автономії України. Цілий ряд таких інтересних постанов друковано було в часописах «Хлібороб», «Полтавщина», «Кіевські Отклики», «Рідний Край» та ін.

Зріст селянської свідомості й організації, так само як і всі взагалі парості визвольного руху, скоро спинився. «Ме-

¹⁾) «Украинский Вестникъ», № 10, ст. 720—21.

довий місяць» свободи раптом обірвався. 1-го грудня, день, коли объявили кілька українських губерній на воєнному становищі, можна вважати рішучим зворотом до реакції. Почались масові, арешти висилки, воєнні експедіції...¹⁾

Коли Україна мала ставати до виборів, то скрізь уже було «тихо». Політичне життя знов мусило піти в «подполье», а для культурної діяльності повставали часами цілком неможливі умовини.

Дуже здавна вже бюрократичний лад, в своїм змаганню до централізму й нівелляції всяких національних осібностей ріжних народів, які живуть в межах російської імперії, усім своїм важким механізмом паліг на обрусіння підодержавних народів, нищачи усякий культурно-національний рух. і з найбільшою завзятістю переслідував національне життя на Україні. Що до українського слова, то тут було вжито найтяжчих заборон, які знайшли собі класичне сформульовання в указі 1876 року. Россійський уряд не робив українству найменших концесій чі на одному пункти громадського життя, так що українське громадянство, яке не мало школи і преси, обмежене до останньої ступені в уживанні рідної мови в літературі, відрізане від можливості легального виливу на народні маси до самого останнього часу, не могло розвинути якийсь ширший рух. Живіщий і активніший елемент української інтелігенції (переважно — молодіж) віддався революційній агітації й боротьбі; решта мусила займатись теоретичним угрупуванням своїх програмових тез, скріпленим й підготовленням запасу культурних сил, які б, коли б було можна, стали на чолі оновленого культурно-національного життя, одно слово, — мусила обмежуватись внутрішньою, органічною роботою. Політична воля прийшла для українського громадянства скоріше, ніж той процес закінчився і привів до вироблення більш-менш значних кадрів свідомої інтелігенції. Визвольний рух, який своюю елементарною силою змів те, що заважало культурно-національній роботі, висунув на порядок денний цілий ряд постулатів, які

¹⁾ «Український Вестникъ», № 10, стр. 722.

ще рік-два тому назад здавались належними хіба до максімальних програм найкрайніших партій. Щоб стати на чолі громадського руху на Україні свідома українська інтелігенція, через свою малочисленність і надзвичайну фракційну розбитість, не могла й мати, стаючи на перший план хіба там, де не було ніякої серйозної конкуренції. Але в українського суспільства не вистарчило сил (або відповідного вміння й енергії) для того, щоб використати громадський рух нате, щоб задоволити власні національні потреби і поширити ідеї культурно-національної автономії в ширших кругах своєї суспільності, а ні,—що так потрібно, вважаючи на наші відносини,— зазнайомити з українською справою россійське громадянство. Слабість і неактивність свідомих національно-елементів українського суспільства привела до того, що з того здобутку, який вишав на долю народів імперії, українцям вдалось заполучити мінімальну дозу. На початку 1906 року проф. М. Грушевський в своїй статті «З біжучої хвилі» мав повне право сконстатувати малозначність здобутків українства, коли порівняти з надіями, які покладали на переломову хвилю революції українці в Россії. «Ця діспропорція викликає у більше вражливих почуття якоїсь тяжкої неудачі. Життя йде бурною хвилею—і мов минає український народ з його змаганнями до виборення собі своїх національних прав. Так багато змінилося в порівнянню з тими обставинами, в яких жив він перед двома-трьма роками, павіть перед роком, а так мало позитивного, конкретного принесли з собою ті зміни для цього. Переживши незвичайні завірюхи, нечувані страхи й живучи далі серед небувалої дезорганізації—він не може в своїх активах вказати пічого цевного й по цей день». ¹⁾

Одиночним конкретним здобутком українства в кінці 1905 року було придбання преси, а також можливості друкувати книжки українською мовою — на загальних підставах з книжками россійськими. На молоду українську пресу зразу по-

¹⁾) «Літературно-Науковий Вістник», кн. I, стр. 143.

кладалися великі надії, і українська інтелігенція, не обрахувавши своїх сил, не виробивши собі ясно плану, як і для кого видавати українські часописи, взялась засновувати органи не тільки по більших центрах, як от Київ, Харків, Одеса, Катеринослав, Полтава, але й по менших. Було помітно бажання видавати органи різних партійних напрямків, але більшість українських видань, що почали виходити з початку 1906 року, мусили скоро зникнути через нещасливі обставини, — як зверхні, — в формі конфіскат і заборон, так і внутрішні: недостача матеріальних і літературних сил, непідготовленість й т. ін. Незабаром перестали виходити (здебільшого спиняючись на перших числах): одеські «Народна Справа» й «Вісти», катеринославські «Запоріжжя» й «Добра Порада», харківська «Слобожанщина», а також і другі часописи, з великими симпатіями до українства: уманська «Народная Польза», чернігівська «Десна» та інші. Удержались і виходили в протязі усього 1906 року полтавський тижневик «Рідний Край» і київська щоденна газета «Громадська Думка», — обидві почали виходити з початку під прапором української демократично-радикальної партії; однаке партійний напрям був в них відражений дуже слабо, собливо що-до «Громадської Думки», яка нарешті прийняла характер межипартійної поступової газети. Ще два-три роки перед тим, коли в повітрі стало чутно гоміні тріадущої полегкости для українського слова, в українських кругах почали носитися з проектами видавання часописей, і до уряду подавалися прохання про дозвіл на видання з ріжких місць. — і малося на увазі видавання інтелігентського органу, (зрештою, не покладаючи великих надій на прихильне відношення до прохань в урядових сферах, не дуже конкретно укладались плани українських часописей). Вже в 1905 році, коли розпочався рух щоб знищити заборону українського слова — всі ті петіції, заяви, листи до редакцій, кампанія в прихильних до нас россійських газетах — почали доходити голоси з села про потребу популярних українських газет. Однаке, колиявилась змога справдити давні укохані мрії про свою пресу то вибрано було середній шлях, — видання, які були б

по змозі доступні для ширших кругів громадянства, і разом з тим трактували б теми, інтересні для освіченого читача. І виявилося на ділі, що українська інтелігенція не здобула собі ні одного провідного органу, народні ж маси не здобули популярних газет, так потрібних для них в наші бурхливі часи. Одиночка, дійсно популярна й доступна викладом і мовою тижнева газета, яка регулярно виходить досі й зуміла придбати собі сімпатії сільських читачів, заснована групою осіб, що стоять осторонь від українського національного руху; це — «Світова Зірница» в Могилеві Подільському. Молодша генерація української інтелігенції, згуртована побіля кругів української соціал-демократії, з початком року почала видавати в Петербурзі політичний місячник «Вільна Україна», який в половині року перестав виходити, знемігшись у боротьбі з конфіскатами. Заслугою молодих публіцистів «Вільної України» було те, що вони порушили справу автономії України, угрунтованої на соціально-економічних потребах українських робочих мас, виясняючи національне питання в програмі й тактиці соціал-демократії. Слабшим місцем була полеміка з іншими українськими напрямками (головним робом — українськими радикалами), не викликана в дійсності життєвими практичними потребами, подіктована в значній мірі особистими рахунками, і яка врешті не вийшла на користь самому напрямку, який взявся обороняти автор тих полемічних статей — д. К. Н-ея. Була проба (в маї місяці) видавати ще й популярну агітаційну газету в Київі — «Боротьба», яку вели досить живо й інтересно, але й та проба швидко закінчилася через ту ж причину, через які полягла така велика сила поступових видань по всій Росії. Хотів бути органом української інтелігенції і заразом українською трибуною в Россії тижневик «Украинський Вѣстник», видаваний (російською мовою), але про нього — нижче.

Зводячи все сказане про українську пресу, яка увійшла в життя з 1906 роком, треба признати, що її агітаційна й популярізаційна роль, — щоб пропагувати ідеї політичної й національної свідомості, не спровадила тих надій, які покладалися було зразу, і причиною тому були в значній мірі обставини, які ле-

жали по-за межами доброї волі українського громадянства. А разом із тим не використали українці «волі слова» і для того, щоб поширити в народі брошурочну літературу, яка поясняє всі сторони політичних і соціально-економічних проблем, висунутих гарячими подіями біжучої хвилі, тимчасом як цілі хмари таких брошур в россійській мові було видано й пошиreno на українській території ріжними россійськими партіями й видавничими фірмами. Те що було видано українцями за 1906 рік, крапля в морі як порівняти з виданнями россійськими. Це не раз підкреслювалось і в українській пресі, як обяв грізної небезпеки помосковлення на цей раз не урядового, а громадського; але, очевидно й тут стали на перешкоді ті «обективні» причини, які не дали й українській пресі заняти відповідну їй ролю культурно-громадського чинника. Тільки з другої половини 1906 року починають з'являтись з більшою інтенсивністю популярні українські брошури, переважно шкільні підручники й науково-популярні книжки. Важним культурним з'явницем у житті України за 1906 рік треба признати вихід перекладу евангелія в серпні місяці. Переклад цей має за собою довгу історію. Аж до самих останніх часів виці урядові й духовні сфери унерто не хотіли пускати українського перекладу евангелія, одповідаючи на кожне прохання, що це—«преждевременно», і треба було аж спеціального розгляду справи в раді міністрів, щоб розвязати її в прихильному дусі. Прінципіальний дозвіл дано весною 1905 року, але переклад (і то поки що тільки ев. од Матвія) зявився в літку 1906 року.

Культурно-просвітна діяльність українців мало-помалу зосередилася в цілому ряді товариств, названих за галицьким взірцем «Просвітами», які в протязі 1906 року позасновувалися по всіх видатніших українських центрах, поки що не обеднавши в один союз, а істнуючи цілком на самостійних основах. Що, зрештою, поясняється перш усього умовами, на яких дозволяє наші «Просвіти» адміністрація. Почин в заснованню «Просвіти» подала одеська українська громада, яка заложила «Просвіту» ще в кінці 1905 року. Накресливши собі широкий план

культурно-просвітної діяльності через одкривання читалень, книго-збірень, видавання книжок та часописей, публічні відчiti, реферати, концерти, засновування шкіл, добродійних закладів і т. ін., одеська «Просвіта» обмежилася ролею українського демократичного клубу, де досить часто відбуваються публічні відchiti, концертні вечірки, придбала собі українську бібліотеку й читальню. Одеській «Просвіті» вдалось заінтересувати й притягти до себе українців з самих ріжніх кругів населення космополітичної Одеси, немало допомагаючи цим розбуджувати й популярізувати український національний рух. При кінці 1906 року «Просвіта» в Одесі зазнала утиску з боку адміністрації, який ледве не повів до повного її закриття. В 1906 році позасновувано «Просвіти» в Камянці-Подільському (з філією в Могилеві), Київі, Катеринославі, Катеринодарі, Харківі й Чернігові. В Полтаві та Лубнях не дозволено відкрити «Просвіти» з такого мотиву: «маючи на увазі, що ті заходи, якими товариство хоче впливати на народ, вважаються у теперішні неспокійні часи дуже небезпечними, які можуть викликати непорядки, а ще до того Малороссія складає з себе частину однієї великої Россійської Держави і про розбуджування національної і політичної самосвідомості Малороссійського народу у цей час не може бути й розмови, Губернське присутствіє, на підставі л. А. § 6 ст. 24 Височайше ствержених тимчасових правил про спілки і союзи і визнаючи, що відкриття товариства «Просвіта» погрожувало б громадському спокою, постановило відмовити українському товариству «Просвіта» в реєстрації.¹⁾ Кожна з цих «Просвіт» закressлює собі широке поле діяльності; неублагана ж дійсність зводить роботу просвітян до дуже скромних розмірів, так що про деякі «Просвіти» (напр. Харківську й Катеринодарську) сливе пічого невідомо, що вони роблять, в чому виявляється їх «просвітна» діяльність. Найбільше заходів, щоб поширити освіту в народніх сільських масах, і з найбільшим,

¹⁾ «Рідний Край», ч. 37.

як порівняти, успіхом, вдалось зробити подільській «Просвіті», яка заснувала кілька сільських бібліотечок і розповсюдила чимало українських книжок. Київська «Просвіта», заснована в-літку, приступила до видавничої діяльності по широко-закресленому плану; в публічному житті їй довелось обмежитися тільки урядженням концертів; ні відкрити бібліотеку та книгарню у власній помешканні (до бібліотеки зібрано жертвами більш 2000 томів), ні' одкривати читальні по селях, уряд не дозволив, не мотивуючи навіть нічим своєї заборони. Катеринославська «Просвіта» уряджувала реферати й концерти; чернігівська—заснована при самім кінці року, а тому огляду наповну підлягати не може. Як бачимо, наші молоді «Просвіти», ставлячи собі метою—ширити науку й національну свідомість серед сільських мас, як найбільш безпорадних у своїй темноті, силою порядку речей, або точніше—дякуючи всьому комплексу умовин в теперішні наші часи—мусили, за незпачним виїмком подільської «Просвіти», обмежити свій вплив кругами городської людності, досить неширокими, мимоволі виступаючи тута в конкурування з такими ж російськими інституціями, далеко сильнішими, які глибоко пустили своє коріння міжлюдом. Проте не може бути сумніву, що з переміною теперішніх виїмково неспріяючих обставин, діяльність «просвіти» має розвинутись далеко ширше і захопити своїм впливом українське село. Тепер же вони мають чимале значіння в справі обєднання свідомої української інтелігенції по городах і поширення національної свідомості серед по-московленої городської людності.

Вибори до Думи провадилися на Україні під прапорами загально-російських партій, і то це можна сказати тільки за міста, бо по селях сліве не було ніякої партійної агітації. Ліві партії ухилились від участі у виборах і пануюче значіння здобула партія «народної свободи», з якою в деяких місцях—у Києві, Полтаві й Одесі увіходила в блок українська демократично-радикальна партія, що, за винятком Лубнів, не почувала себе остільки міцною, щоб виставити власних кандидатів. В Полтаві на виборах од міста в губернське зібрання виборщиків побідив

блок партій: народної свободи (3 кандидати), української демократично-радикальної (2 канд.) і спілки рівноправності євреїв (1 канд.). Там же була розвинута найбільша українська виборча агітація. В Київі партія народної свободи вступила в блок з українською дем.-рад. та польською й єврейською поступовими організаціями. Існував подібний блок і в Одесі. Та рішуче значення на виборах мали не городські виборці, а сільські; селяни ж кермувались гаслом — не вибирати «панів», а своїх таки селян, найбільше малозаможних, які, на їх думку, краще могли б обороняти інтереси сільської людності, сами зазнавши всякого лиха та зліднів. Тільки для де яких популярних земських діячів, особливо для таких, про яких було відомо, що вони «потерпіли за правду», зроблено виймок, і поруч з малоземельними селянами вибрано де кого з «панів» — П. Чижевського, Я. Гужовського, І. Присецького, В. Шемета та ін. В полтавській та чернігівській губернії дрібні земельні власники — селяни та козаки мали таку чисельну перевагу, що їх упovажнені на повітових зіздах земельних власників були в більшому числі, ніж великі поміщики, мало не скрізь провели губернських виборців з поміж себе.

Інакше одбувалися вибори по великих містах, як Київ, Одеса, Харків, Катеринослав, звідки посылали послів просто до Думи; де було розвинуто справжню, на європейську ногу агітацію, якій стала у великій послузі поступова преса. Партия народної свободи вміло використала опозиційний настрій виборців і скрізь, за винятком Катеринослава, де поступові партії не прийшли до згоди і через те незначною більшістю пройшов у Думу реакціонер Способний, провела своїх кандидатів. В менш значущих українських городах партія народної свободи теж мала перевагу, і під її прапором пройшли де які свідомі українці, з яких де хто (Ілля Шраг) належали й до українських організацій. Взагалі лівобережна й степова Україна — земські губернії дали контингент дійсно поступових послів, інтелігентів і селян. Далеко гірше стояла справа на Волині й Поділлю. В першій, де не було ніякої партійної організації серед української людності не тільки по селах, але й у самому Житомірі, і тільки змагались між

собою три «національні» групи: польська, єврейська й російська, було вибрано 5 польських поміщиків, 7 малосвідомих селян і 1 священик-реакціонер. Характерно були обставлени вибори в Житомирі: селян-виборців замкнули в монастирі під доглядом чорнисотенних ченців, не давали їм ніякої зможи мати зносини з рештою світу; тому й нема чого дивуватись результатам тих виборів. На Поділлю, де заходами адміністрації було позбавлено зможи брати участь у виборах і ставити свою кандидатуру найбільш популярних серед селян інтелігентів (наприклад, українського діяча, лікаря Блонського), до Думи було вибрано 12 самих звичайних селян, з них двое навіть неписьменних, і тільки одного інтелігента.

Результати виборів виглядали так: 8 українських губерній: Київська, Полтавська, Чернігівська, Харківська, Катеринославська, Херсонська, Волинська й Подільська), вислали до Думи 95 послів, з них 63 українців, 22 россіян або зrossійщених, 5 поляків, 4 євреї і 1 німець-колоніст. Що до соціального становища послів— українців, то переважну масу їх складали селяне (40, чоловіка), робітники—8 чоловіка; кілька було інтелігентів—свідомих українців. Як уже ми зазначували, під час виборчів не виставлялося національної української програми, за досить позначним відмінком трьох міст, де українці офіційно приступили до блоків з конституційними демократами. Результати виборів, коли виявилось, що серед українських, послів окрім інтелігентів є й свідомі національно селяне, були досить несподівані для українського громадянства. Це спонукало українську демократично-радикальну партію скликати вже перед самим одкриттям Думи з'їзд делегатів партійних організацій при участі де кого з обібраних послів для того, щоб обміркувати політичний момент й виробити наказ або інструкцію членам Думи-українцям. З'їзд відбувся 17—18 квітня. На ньому було постановлено перш за все звернутися до петербургських українців, які до того часу зорганізували український політичний клуб, щоб вони допомогли українським послам зорієнтуватися в політичних течіях представлених в Думі і увійшли в зносини з представниками інших недержавних народів, поро-

зумівшись з бюро спілки представників тих народів, до якої увіходили ще з 1905 року й українці. Потім було вироблено наказ, куди увійшла скорочена програма демократично - радикальної української партії. Далі в наказі постаплює: «Члени Думи українці мають скласти свій парламентський клуб; в йому обміркувати ріжні справи: мають погодитись з іншими демократичними, особливо національними групами, і вести боротьбу в інтересах українського народу; коли обговорюватимуться основні закони, вони мусять в першу чергу вимагати автономії України; мають давати звідомлення перед виборцями і перед суспільством про свою діяльність. Члени Думи мають право сподіватися не тільки моральної, а й матеріальної помочі від українських організацій, в справах і інтересах українського народу»¹⁾). На зізді оправд того постановлено на чергування про те, щоб скласти статут української автономії, для чого між іншим ухвалено звернутись до вчених на Україні й в Галичині за допомогою; вироблено цілий ряд діректив культурно-національної роботи.

Не знати напевно, чи мала вплив ця постанова, чи просто з ініціативи інтелігентних послів-українців, але з перших же днів парламентської сесії було засновано клуб українських послів, до якого зразу прилучилося біля 40 послів. На чолі клубу стали посли: Ілля Шраг (з Чернігівщини), В. Шемет та ІІ. Чижевський (обоє з Полтавщини) і відомий український історик і археолог М. Біляшевський (з Київщини). До клубу записався ряд послів інтелігентів з української території, які, належачи до загально-російських поступових партій, почували обовязок увійти до українського клубу, яко представники українських країв, — харківський посол М. Ковалевський, полтавський Прісецький, київський А. Вязлов, Є. Шольц і барон Ф. Штейнгель, чернігівський — А. Свечін та ін. Решту складали селяне, серед яких особливо визначались своєю інтелігентістю, розумінням політичної й соціальної ситуації і національною українською свідомістю:

---

¹⁾) «Рідний Край» ч. 17.

Ів. Тарасенко, А. Грабовецький, Г. Зубченко, М. Онацький і С. Таран. Вістка, рознесена телеграфом по Україні про заснування українського парламентського клубу, зробила глибоке враження в усіх освічених кругах українського громадянства. Відгуком того явились численні привітання до українських послів, які почали надсилатись з ріжких міст України й Галичини. Заснування українського парламентського клубу збудило надії українського громадянства, що буде порушено, а позмозі й розвязано наболілі питання національного життя України, а також і боронено інтереси українського народу в сфері політичній і соціально-економічній. «Громадська Думка» в передовій статі, присвяченій українському посолському клубові, написала:

«Подія ця надзвичайної важливи. Становище недержавних націй в Россії таке тяжке, а потреби їх так занедбані, що, цілком натурально, заступники тих націй мусять гуртом свої потреби поставити і спільними силами їх обороняти. Становище українського народу де-якими сторонами ще тяжче за інших, потреби його ще більш занедбано і через те ми не раз говорили вже, що найперша повинність українських послів — згуртуватися в окремий парламентський гурт, щоб домагатися національних прав українському народові, іduчи в загальних питаннях поруч з демократичними елементами Думи, хоч не зливаючись з їми цілком. То були поки що сподівання й надії, але тепер воїни стали вже фактом...

Те, з кого саме складатиметься українська група в Думі, показує, що вона не може бути цілком одностайна з партійного погляду: де-хто пройшов у Думу під прапором к.-д. россійської партії, більшість — як безпартійні. Безперечно, що найбільше там буде людей, які або цілком приймають програму української демократично-радикальної партії, або нахиляються до неї. Все ж таки, на першій порі треба буде й тій більшості зважати на погляди останніх членів, безпартійних або належних до інших партій. Це значить — в питаннях національних вона буде виступати одностайно, в інших же можливі будуть де-які одміни в думках та поглядах, хоч безперечно всі на поступово-демократичній основі... Програма демократично-радикальної партії й може

бути тією основою, на якій збудується така парламентська партія, бо програма та, охоплюючи широко інтереси трудящих людей, разом щиро демократична і національна, і через те може зібрати під своїм прапором усі щиро демократичні українські елементи; а разом привабити й тих, що досі виступали під чужими прапорами»¹⁾.

Український посолський клуб не справдив тих надій, які на нього покладалися підогрітим в своїх сподіванках українським громадянством, хоча для популяризації української ідеї він безперечно зробив чимало. Причини того переважно були заховані в самій групі, в її ріжноманітному складі, де з одного боку були члени, які вступали до клубу з чисто формальних причин і всіми своїми сіmpатіями й *de facto* належали до партій загально-російських, з другого— маса селян, які до свого приїзду до Петербурга й слова не чули про якесь українське питання, про спеціально українські постулати; гурток інтелігентних українських послів був дуже нечисленний і виявив себе западто малосилим, щоб скласти міцну українську групу; дотого його члені самі не виробили собі ясно програми національної української політики, ані підстав української автономії, опертої на реальних потребах нашого народу, ані навіть детально розробленого плану культурно-національних реформ, от хоч би в шкільній справі. Все те довелось виробляти вже під час сесії, серед виру захоплюючих усю увагу надій, серед чергової парламентської роботи. До запомоги українським послам став петербургський український клуб, який спільно з парламентською групою уряджував публічні засідання, на яких обмірковувались усякі біжучі справи думської політики, уділяючи найбільше уваги аграрному питанню, і де велись гарячі дебати між представниками радикального напрямку і українськими соціал-демократами, що лучилися біля свого петербургського органу «Вільна Україна», і які немало допомогли тому, щоб скоїти разгордіяш і спонити розвиток українського парламент-

---

¹⁾ „Гром. Думка“, ч. 99.

ського клубу, виступаючи з метою «прояснити класове самопізначення» послів-селян і запомогти діференціації серед членів клубу відповідно до їх класового становища.

З ініціативи де-кого з членів українського політичного клубу в Петербурзі рівночасно з однією з думських сесій — в маї розпочато видання політичного тижневика російською мовою «Український Вѣстникъ», при участі солідних наукових і публіцистичних сил не тільки українських (як з Россії, так і з Галичини), але й де-кого з російських (пр. Бодуен-де-Куртене, пр. Овсяніко-Куліковський, М. Туган-Барановський та ін.). Журнал цей мав служити поширенню ідеї українства як в найширших кругах російського громадянства, знайомлючи його з українськими політичними, культурно-національними дезідератами й економічними потребами,—одно слово, стати «українською трибуною в Россії». При тім мав він служити почасти й органом українського парламентського клубу під час думської сесії. Близьку участь у журналі брав з початку проф. М. Грушевський, який спеціально за-для цього прибув зі Львова. «Український Вѣстникъ», якого вийшло всього 14 книжок, дав ряд дуже цінних статей на біжучі теми українського питання, історично-філософських—для угруповання національних наших постулатів і чимало статей інформаційного характеру про теперішнє, а почасти й минуле громадське життя на Україні. Своє завдання супроти українського парламентського клубу сповняв «Український Вѣстникъ», містячи огляди його діяльності в Думі і промови й статті послів.

Ми вже згадували, що діяльність української парламентської групи в Думі не виправдала надій, що на неї покладали, і почасти вказали ті причини—переважно внутрішні—які привели до того. Серед причин м'явої діяльності українського парламентського клубу, окрім механічності в поєднанні його членів та невиробленості своїх особистих, виразно відокремлених з посеред інших парламентських груп постулатів, що можна вважати причинами «внутрішніми», вплинули ще й інші фактори, а то власне звязок з парламентським «союзом автономістів», який скончався 1907.

ро зробивсь непопулярним через антідемократичність його польських членів, котрі ін корпоре вступили до союзу і надавали тон його діяльності. Вплив українських соціал-демократів, які нарешті агітували за те, щоб заспівати спеціальну українську «трудову» групу, привів до того, що й справді де-які члени групи, знеохочені малою інтенсивністю діяльності укр. парл. клубу й повною відсутністю якого небудь впливу його на загальну політику в Думі, почали гадати про якесь відокремлення. Знов таки, після подорожі посла Чижевського до Полтави, де було зібрання виборців з демократично-радикальної української партії, звідти подано було дірективу заснування в парламенті партійної фракції, до якої мали б прилучитись українські посли організовані в партії к.-д.; та й саме життя виразно вказувало на потребу перетворення українського парламентського клубу в якусь партійну організацію, з певною програмою — бодай що-до найголовніших справ—аграрної, автономії і т. д. Розігнання Думи 9 липня спнило життя й Української групи. Оглядаючись на те, що було зроблено в Думі українською групою, як певною організацією, крім ініціативи до подачої від імені трудової групи заяви про потребу скасування закону 26 квітня проти страйків сільсько-господарських робітників, відомого під назвою «Проекта правилъ противъ возникновенія стачекъ среди сельскихъ рабочихъ», не можна вказати нічого. Приватно виступало з промовами й брало участь у всяких парламентських комісіях чимало українських посолів. На першому плані треба поставити участь українських посолів у діскусіях над аграрною справою і у виробленні ріжних проектів, які торкалися її. З боку наших посолів було переведено грунтовну критику законопроекта, виробленого аграрною комісією, відомого під назвою «Записки 44-хъ», який містив в собі проект часткової націоналізації землі. Проект, висунутий трудовою групою, який ставив на черзі не якунебудь реформу володіння землею, але утворення нового соціального ладу, зустрів прихильну оцінку в промовах тільки трьох українських посолів, одного інтелігента і двох селян. Особливий інтерес, і можна сказати ефект, викликали в Думі промови по-

слів-селян Зубченка, Грабовецького й Онацького, радикальні своїм змістом і характерні, орігінальні присутнім українцеві лаконізмом й гумором—по формі, але якогось конкретного значення при обсуждування земельного питання вони не мали. Після замкнення Таврійського палацу послы розібралися. Для розвитку української ідеї двохмісячне існування парламентського клубу відограло роль школи на будучі часи і виявило чисто демонстраційне значення. Навіть текст декларації до українського народу в справі автономії, від імені парламентської фракції, зложений при запомозі наукових українських сил, залишився під «спущеним».

Вістку про роспушчення Думи, в супереч всяким надіям, сподівкам і страхам, українська людність зустріла спокійно. Сподівання величезних селянських розрухів, граудіозних страйків не справдилося. Великий народний організм після страшних подій другої половини 1905 і первої половини 1906 року здавався паче знесиленим. Українське громадянство, яке нагло було відрізане од «високої політики» і перед його очима розгорнуто зпову всю непідмальовану лійсність, яку було заволік на де який час туман думських «іллюзій», з осені взялося до культурно-національної роботи, без якої, як справедливо зауважує проф. М. Грушевський, неможлива чисто політична національна робота—«без добре поставленої преси, популярних видань, інформаційних публікацій і організованого, систематичного знайомлення своїх і чужих з нашими змаганнями й завданнями неможлива чисто політична агітація, неможливий успіх ні в організації, ні в здійсненню своїх постулатів».¹⁾)

Кінець літа фатально випав для української преси: було закрито після ревізії й арешту кількох співробітників «Громадську Думку», перестала входити «Вільша Україна», «Український Вестник», павіть одинока гумористична українська часопись, що виходила в Києві — «Шершень» і спеціяльно-бжолярська «Укра-

¹⁾) «З біжучої хвилі», Літ.-Наук. Вістник, кн. VІІІ, ст. 334.

інське Бжільництво». Після місячної перерви замість «Громадської Думки» почала виходити «Рада», в такому самому па півipopулярному дусі, що й «Гром. Думка».

З осені стала жвавійша кампанія за націоналізацію української школи, яку вели й раніше в українській пресі, а почасти павіть і серед самого громадянства (відгуком чого бували й приговори сільських сходів ще при кінці 1905 року). З початком академічного року, коли після мало не двохлітнього антракту знов зіхалась шкільна молодь до університетських міст, оживився серед неї український рух. У Київі розпочався рух за заснування українських кафедр в університеті. Ініціатива була подана студентською збіркою в Одесі ще в кінці 1905 року, та ще порушено справу українських кафедр в петціях від інтелігенції, поданих з Чернігова, Харкова й Полтави до рад київського й харківського університетів, але більш уваги звернула на себе і зацікавила широкі круги громадянства постанова студентської збірки в київському університеті 16 жовтня. На цій збірці було постановлено домагатись чотирьох кафедр з українопознавства в київському університеті з українською викладовою мовою: мови, історії, літератури й права (з досліджуванням економічних відносин на Україні). На збірці було обіграно комісію, яка зложила мотивовану заяву, яку за підписом по-над 1400 студентів було подано до професорської ради університету. Одночасно було подано таку ж заяву, за підписом біля 500 студенток, до ради київських вищих жіночих курсів. Ці самі по собі акти—чисто демонстраційного характеру, бо наперед можна було зміркувати, що професорська корпорація київського університету, в більшості своїй ворожа до всього українського, віднесеться до бажаль молоді негативно, вона викликала надзвичайний інтерес серед українського суспільства; до редакції «Ради» почали прибувати з різких місць України і навіть з-по-за її меж, де тільки живуть українці більшими колопіями, колективні листи з виразом найвищої сіmpatії і спочування справі здобуття українських кафедр, а також з визнанням негайної потреби націоналізації усієї школи на Вкраїні—однічкої аж до вищої. В першій лінії пішли листи від шкіль-

ної молоді середніх, а далі й вищих та навіть і нижчих народніх шкіл. Здається, не зосталось на українській території такої середньої школи, звідки б не було надіслано колективного привітання, іноді за сотнями підписів. Учні й учениці гімназій, реальних шкіл, семінарій, епархіальних жіночих шкіл, учительських інститутів та семінарій, хліборобських, фельдшерських, промислових, художествених та інших шкіл виявляли надзвичайний ентузіазм з приводу порушення справи українських кафедр, зазначаючи вагу їх, яко могутнього культурно-національного чинника. Це показало, що у нас за останні часи скрізь вже єсть своя національно-свідома молодь, яка пильно прислухається до проявів життя рідного краю і дорожить усім, що може бути записане на його актів у культурно-національній сфері. Окрім листів від молоді йшли (і досі йдуть) десятки листів від гуртів людей найріжнородніших стапів і професій: вчителів, служащих по ріжких урядових та приватних інституціях, театральних дружин, робітників, приказчиків, солдатів, селян, просто від громадянства города або містечка. З самих далеких кутків россійської держави приходили листи від колоній українців, що свідчить про те, як значно зросла українська свідомість за останні роки; з цих листів виявився *sui generis* смотр силам свідомого українського громадянства і показався чималий поступ в поширенню й зміцненню українства, яке тільки тепер почало виходити з меж вузького кружковства і ставати справді широким національним рухом. Українська преса в Россії, представниками якої були в кінці року тільки «Рада», «Рідний Край» і київський місячник «Нова Громада», іциро підтримувала постулати українських кафедр. В ряді статей було доведено величезну вагу заснування таких кафедр для розвитку української національної культури, вказувались і практичні шляхи, як впровадити в життя ці кафедри; найбільш серйозне питання, яке випікало тута — чи є відповідні наукові сили для читання університетських викладів українською мовою — розвязувалось в тому напрямі, що такі сили є зараз, почасті в Россії, а пайбільш в Галичині; те саме практичне розвязання питання про вчені «сили» було зазначене і в заяві київських студентів.

Та проте конкретних здобутків рух в справі українських кафедр для київського університету не привіс піяких. Ще павіть не було офіційальної відповіді професорської ради, а вже можна було й заздалегідь вгадати, судячи по тій розмові, яку мав ректор київського університету з членами студентської комісії, що подала йому заяву. Ректор став на тій точці погляду, що київський університет—«загально-державна інституція», утримувана коштом россійського уряду, має обслуговувати передовсім державні потреби, а тому не можна допустити в мурах університету читання викладів якоюсь іншою мовою крім россійської. Як бачимо, думки д. Цітовича не заходять далі «казначейства», з якого видаються на університет гроші, і він не може догадатися, що піякі просвітні й інші інституції не стоять урядовим коштом, а завсігди пародіями грішми, і український народ, даючи гроші на київський університет, у всякому разі має право на українські кафедри в йому. Таке у способлення хода думок д. Цітовича належить більшості його колег—професорів, через що, як оповіщено було цими днями в часописах, справа українських кафедр у київському університеті відкинута і може прийти до бажалого нам кінця хіба тоді, як переміниться паролі «зверху», або переміниться склад самої теперішньої професорської корпорації.

Більш щасливу долю стріла справа українських університетських викладів у Харкові, де проф. М. Сумцов заявив на засіданні історично-філологичного факультету про свій намір прочитати в 1906—907 академічному році курс історії української пародної словесності українською мовою; крім того проф. М. Халанський заявив, що з нового семестру він читатиме українську діалектологію. Нарешті сам історично-філологичний факультет вдався до міністерства освіти з проханням, щоб у харківському університеті було заведено дві українські кафедри: історії літератури. Принципіально факультет висловився за українську викладову мову, і тільки в тому разі, коли пе знайдеться лекторів, що могли б читати лекції по українськи, вони читатимуться мовою россійською. Але мабуть скоріш усього дочекається наше громадянство українських кафедр не на території України, а в

Петербурзі, де т. зв. Вільний університет (б. курси Лесгафта) зголосився, щоб засновано було кафедри української історії, мови й літератури і вдався з запрошеннями на ці кафедри до де кого з відомих наших учених. Проломити кригу урядового страху перед українською мовою в школі таки дуже тяжко, хоч останні місяці минулого року принесли пам'яті дві новини, які мають величезне симптоматичне значення окрім своєї практичної важливості.

Ми маємо на увазі перш усього дозвіл від міністерства просвіти на викладання науки української мови у трьох приватних гімназіях — двох у Одесі, одної в Камянці-Подільському. Ще влітку міністерство одмовило в проханню тої самої подільської гімназії (д-ки Славутинської); ще недавно знову підтверджено заборону вчити по-українськи в школі імені Котляревського в Полтаві, збудованій коштом земства; ще недавно уважалась дикою сама думка про те, щоб «малоросійське нар'чіє» могло переступити поріг якої-небудь школи... — і ось те саме «нар'чіє» викладатиметься в гімназіях. Досі українська мова вживалась при викладах (і то це одвоювано всього рік-два тому) у музично-драматичній школі М. Лисенка у Києві та в художественній школі В. Розсадовського в Камянці. Перспектива заведення науки української, зразу нехай поки що по приватних школах, мусить дати величезний плюс в справі націоналізації нашої помосковленої інтелігенції і привернення українському народові його найбільшої надії — молодого покоління інтелігентних діячів.

Та коли міністерство просвіти зробило уступку що до української мови в гімназіях, то на своїй позиції — недопущення української мови до народніх шкіл — воно стоїть ще твердо, хоч та твердість теж не сьогодні-завтра мусить помнішати, що видно з тієї звістки, яку подали газети в початку грудня: «Міністерство народної просвіти повідомило видавця українських книжок д. Череповського, що вчений комітет мін. нар. просв., розглянувши книгу надіслану до комітету, під назвою «Граматка», український букварь д. Норця, зробив постанову, яку затвердив товариш міністра народної просвіти, щоб одхилити прохання д. Череповського про допущення цієї книги до тих народніх шкіл в

українських губерніях, де діти вступаючи до школи, не добре розуміють московську мову. Постанову цю мотивовано тим, що заведення української науки по школах не відповідає складу предметів шкільної науки, зазначеному в законі (ст. 3. 479 св. зак., тома XI ч. 1). Та проте міністерство, висловлюючись проти заведення по народніх школах на Україні науки вкраїнської грамоти, признало цілком можливим допустити, щоб вчителі народніх шкіл вживали українську мову, яко запомоговий спосіб для пояснення науки на першій порі. Міністерство дало вже наказ, що до цього¹⁾. Коли зважити, що недавні ще ті часи, коли вчителів проганяли з посади за одне-однісінське українське слово, сказане перед школлярами, за пару українських (цензурних!) книжок, знайдених на столі у вчителя²⁾; коли систематично не пускали до шкільних бібліотек ані одної української книги і не дозволяли й не дозволяють аж до останнього року вчити по українськи хоч у тих школах, які засновано в память якогось українського письменника, то цей останній наказ міністерства про допущення пояснень українською мовою по школах можна вважати значним кроком в справі наближення школи на Україні до дійсно-педагогичного типу національних шкіл. «Рада» мала слушність сказати: «як не як,—а початок в справі українізації народної школи зроблено: міністерство здвигнулось з своєї прінціпіальної точки в своєму погляді на українську мову в народній школі, пійшовши в цьому проти думки комітету міністрів, який не далі як в августі минулого року призначав, що немає потреби заводити «малоросійське пар'єчі» по школах в українських губерніях».³⁾ Можна гадати, що в ділі фактичного запровадження української мови до шкіл може стати в пригоді «всеукраїнська учительська спілка», яка зорганізувалась весною 1906 року і прилучилася до спілки шкільно-на-

¹⁾ «Рада» ч. 70.

²⁾ Докладно про це у Драгоманова «Народні школи на Україні», Ж., 1877, ст. 27, 59 та ін.

³⁾ «Рада», ч. 70.

ціональних організацій при «Всероссійському союзі учителів і діячів по народному образованню». На з'їзді цих організацій, що відбувся у Фінляндії 4—6 червня, при участі, між іншим, 4 делегатів від українців, розроблялись питання чисто організаційного характеру (в основу єднання національних учительських спілок положено автономно-федеративний прінцип), і що до заведення народних мов до шкіл, прийнято самі теоретичні тезиси, наприклад: «для педагогики не існує ніякої обовязкової державної, церковної або «класичної» мови... викладова мова кожної школи вибирається така, якої захоче людність... кожна національна меншиністсь має право на школу з своєю власною викладовою мовою» і т. д.¹⁾ Далі організаційної роботи «всеукраїнська спілка вчителів» не пішла, а урядові репресії, які впали на неї, зробили неможливим і цей бік її діяльності.

Як уже зазначено вище, розвиток національної свідомості серед шкільної молоді, який виявився з нагоди піднесення постулату українських кафедр в університеті, дав себе відчути серед українського студенства, не тільки на території України, але й по ріжких вищих школах більших центрів Россії, особливо Петербурга. Гаряче реагуючи на всяке запитання, яке торкається життя рідного народу, йдучи попереуду громадянства в своїх суспільно-політичних ідеалах, українське студенство, більшість якого по напряму йде за українською соціал-демократією, в минулім осіннім семестрі академічного року з особливим інтересом віддалось розясненню постулату автономії України. По ріжких вищих школах як Петербурга, так і Київа відбувся ряд збірок, де читалися реферати про автономію України і велись діскусії на цю тему, здебільшого — суперечки з заступниками централізаторського й антинаціонального напрямку в соціал-демократії, виразником якого в українському суспільстві являється «Спілка», що входить як складова частина до російської соціал-демократичної партії. Відгук зацікавлення студентства справою української

¹⁾ «Народний Учитель», Кишинев, чч. 7—8.

автономії, з погляду інтересів робочих мас, дійшов і до української преси, і київська «Рада» в передовій статі високо оцінила інтерес нашої молоді до питання автономії, зазначуючи, що той інтерес «свідчить про те, що справа автономії України стас на чергу, що живі сили української нації відчувають потребу в практичному розвязанню національного питання і змагаються з свого боку поставити його на певний міцний ґрунт... той інтерес є обективним свідоцтвом інтересу до неї (автономії України) і цілої української нації, органічною частиною якої являється українське студентство».¹⁾

Такий інтерес до життя рідного краю виявляє „молодь“. Що-до батьків, то їх за останні місяці минулого року не було чутно там, де велась боротьба, де почали готовуватись до виборів. В 1907-ий рік українське громадянство въ Россії входить так само мало зорганізоване і обеднане, як і наступі 1906 року, — поступу ніякого не помітило. Коли його енергія вся пішла на органічну роботу—внутрішню організацію на місцях, пропаганду своєї ідеї, витворення преси й літератури, організацію «Просвіт», то це ще може здержати од песімістичних гадок; коли ж це є тільки доказом класичної нездібності українців до еднація на полі громадської роботи, сумпим *testimonium paupertatis* в ділі розбудження національної свідомості, то тут пасується не одна пессімістична думка, бодай що до найближших перспектив у житті нашого народу...

Щоб докінчити огляд громадського життя на Україні за 1906 рік, такого бідного на факти з національного руху, треба згадати де-які обіяви культурно-національної еволюції, які стались у грудні минулого року. Треба згадати за два ювілеї, які святкувало наше громадянство у Київі: ювілей 45-літньої наукової і громадської діяльності Вол. Антоновича і 25-літньої літературно-суспільної діяльності Бориса Грінченка. Ювілей професора В. Антоновича святковано не прилюдно, а в хаті у юви-

¹⁾ «Рада», ч. 74.

лята: піднесене чимало адрес й привітаннів, місцеві газети — українська, польська („*Swit*“) і російські — присвятили ювілятові статі. Більш голосно святкувало 20 грудня ювілей Б. Грінченка — концертом у Народній Аудіторії, на якому було прочитано й реферат про літературну діяльність ювілята. Про те дійсне святкування ювілею — з читанням привітів — відсунуто з деяких причин на січень 1907 року. Через те може, а також і з огляду на невигідний час перед святами, святкування ювілею відбулось досить скромно, без особливих маніфестацій національного характеру, як цеувішло у звичай під час святкування українських літературних ювілеїв за останні роки (Котляревського, Липсенка, Левіцького). Заговоривши про ювілеї, слід згадати, що в 1906 році дано від уряду дозвіл на поставлення монументу Шевченкові у Київі. Обрано й спеціальну комісію від київської громадської думи, яка має завідувати справою й відшукувати відповідне місце для монументу. Однаке справа монументу Шевченкові не викликала такого зацікавлення серед громадянства, як можна було сподіватись, що цілком пояснюється трівожним моментом, який переживає зараз Україна, коли на порядку деннім стоять найбільш невідкладні питання чисто практичного характера. Відчувається й брак доброї організації справи зборання складок па монумент, про які ширили кругам громадянства й досі нічого невідомо. До новин па полі культурно-національному з кінцем 1906 року треба залічити й заснування в Київі «Українського Наукового Товариства», на чолі якого стали проф. В. Антонович, проф. І. Лучіцький, П. Жптецький, В. Науменко т. ін.

Кінець року приніс зміни в українській пресі, які мають звязок з новим курсом української національної політики. Це — перенесення зі Львова до Київа «Літературно-Наукового Вістника» і реформа щоденної «Ради» в тому напрямку, щоб надати їй всеукраїнський та інтелігентський характер. Реформи ці відбулися під гаслом потреби тіснішого звязку України з Галичиною в інтересах зміцнення українського національного організму й усунення шкідливих проявів місцевого сепаратизму, який почав був прокидатись і який в будучині міг би загрожувати перспек-

тивою такого порізнення, яке повставало, наприклад, між сербами й хорватами. Гасло до такого нового зedнання під прапором всеукраїнських інтересів було подано зі Львова проф. М. Грушевським, який приїхав і сам, щоб на місці в Київі покласти основу тіснішого духовного зedнання обох частин української землі. Перший поклик до «нового курсу» в нашій національній політиці було подано на сторінках «Літерат.-Науков. Вістника» в статі пр. Грушевського, передрукованій потім «Радою» в Київі і «Ділом» у Львові. Змалювавши всю шкідливість як галицького, так і українського сепаратизму, яко наслідку того становища річей, коли

„ріжні частини великої української землі в своїм історичнім життю ішли ріжними дорогами, під впливами ріжних чужих народів, культур, правительствених систем, відмінних економічних і суспільно-політичних обставин, і при слабім розвою національного життя, національної культури вони слабо відчували свою національну єдність, мало вносили в спільну культурно-національну скарбницю й пасивно піддавалися чужим впливам“,

пр. Грушевський уважає потрібним

„вийти з цього розбиття й занепаду, який в далішім розвою грозить нам повною національною смертю. Українці мусять всю енергію вложить в те, аби відогріти національне почуття, і з ним—почуття національної спільноти, солідарності у ріжніх частин українського народу, та сконцентрувати, можливо систематично й пляново, національні сили тих ріжних частин на спільній національній роботі, яку нам висувають біжучі події на дневний порядок. Інакше мертвіє, слабнє й відпадає не тільки та частина, якої звязь з цілостю порушена, ослаблена. Слабне також і цілість, всеукраїнський організм, через зменшення тих сил, якими може він розпоряджати для загально-національних цілей, і через дальнє степеновання розкладової енергії... Постійним культурним і національним центром всеукраїнським може бути тільки історичний центр—Київ, всі інші могли бути тільки епізодами. Допомогти концентрації культурної роботи в тім цен-

трі—де обов'язок всіх частей української землі, в тім і Галичини»¹⁾.

Проби духовного сполучення австрійської и россійської України в цілях більш успішної культурно-національної роботи роблено вже не раз у нашій історії, тільки все на галицькім ґрунті, хоча завжди з ініціативи українців наддніпрянських (Драгоманов, Куліш, Кониський); і це зрозуміло, бо умовини політичного життя в Россії не давали досі місця ні для яких таких одвертих «консолідацій». З упадком поліційно-бюрократичного абсолютизму в Россії перенесення ваги українського національного руху до його природного центра—Київа мусило само собою стати на черзі. І тепер коли на наших очах ставляться перші кроки тої всеукраїнської політики в Київі, може висунутись тільки одне питання: чи вже наспів до того час, чи органічна робота на ґрунті у нас переведена вже до такої ступені і чи національна енергія досягла до такої потенціальної міри, щоб дати нам змогу братись до «вищої» політики... Одповідь на це мусить дати найближча будучість. Коли діячам того руху вдалось, як кажуть, вхопити момент і використати всі його обставини, тоді справді 1906 рік запишеться в історії нашого народу як рік нової ери його національного життя.

Д. Дорошенко.

•

---

¹⁾) «Літературно-Науковий Вістник», кн. ХІІ, ст. 492—93.